

SARA KOSNO – KIELCE

**PROBLEMATYKA EDUKACJI RELIGIJNEJ DZIECI
I MŁODZIEŻY W DOROBKU NAUKOWYM
KS. PROF. ZYGMUNTA BIELAWSKIEGO****Wprowadzenie**

Ks. prof. Zygmunt Bielawski, łącząc posługę duszpasterską i nauczanie katechezy z dynamicznym rozwojem kariery naukowej, podjął się wymagającego zadania usystematyzowania metodologii związanej z wychowaniem religijnym. Jego szczególne zainteresowanie wzbudzało nauczanie zarówno teorii, jak i praktyki życia chrześcijańskiego dzieci i młodzieży. Postrzegał on wychowanie w wierze katolickiej jako kwestię niezwykle istotną, ponieważ jak twierdził – nie ma społeczeństwa bez religii¹. Nie stanowi ona zatem jednego z wielu nurtów pedagogicznych, a konieczność dla prawidłowego funkcjonowania narodu, gdyż „obejmuje cały zakres ludzkiego życia fizycznego, duchowego i moralnego, rodzinnego i społecznego”².

W swoich licznych dziełach profesor podkreślał nie tylko konieczność przeżywania wiary, naśladowania określonych praktyk religijnych i posłuszeństwa wynikającym z niej zakazom i nakazom, ale i dokonywania w obrębie tego

---

SARA KOSNO – magister pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej, absolwentka Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Zainteresowania naukowe: polscy pedagodzy w XX wieku, historia uniwersytetów w II Rzeczypospolitej. ORCID: 0000-0003-3645-6627. Kontakt: sara.terelak@gmail.com.

1. Z. Bielawski, *Wychowanie religijne*, Warszawa 1936, s. 3.
2. Tamże, s. 27.

zagadnienia świadomych procesów intelektualnych. Zauważał, iż religia łączy w sobie klasyczną triadę wartości: prawdę, dobro i piękno, a u podstaw wychowania katolickiego leży głęboka świadomość istoty religijności³.

Życie i kariera uniwersytecka Zygmunta Bielawskiego najobszerniej ujęte zostały dotychczas w monografii Józefa Wołczańskiego *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie 1918-1939*⁴. Szczegółowo opisano w niej m.in.: miejsce i czas odbywania przez duchownego studiów podstawowych i uzupełniających, okoliczności zatrudnienia uczonego jako wykładowcy akademickiego, jego habilitacji i objęcia Katedry Katechetyki i Pedagogiki, nadania mu tytułu profesora honorowego oraz udziału w kursach katechetycznych i funkcji, jaką pełnił w redakcji „Miesięcznika Katechetycznego i Wychowawczego”. Rys biograficzny ks. prof. Zygmunta Bielawskiego odnaleźć można także w *Słowniku biograficznym profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie* opublikowanym przez Małgorzatę i Marka Przeniosło⁵, *Słowniku polskich teologów katolickich 1918-1981*⁶ oraz we wspomnieniu pośmiertnym duchownego autorstwa jego kolegi uniwersyteckiego ks. prof. Adama Gertsmana zamieszczonym na łamach „Miesięcznika Katechetycznego i Wychowawczego”⁷.

Na temat poglądów filozoficznych i dydaktycznych uczonego pisze z kolei Władysław Kubik w monografii *Rozwój myśli dydaktycznej w polskiej literaturze katechetycznej w latach 1895-1970*⁸. Ponadto omówione zostały one w artykule tego autora zamieszczonym w pracy zbiorowej⁹. Teorię katechezy w ujęciu Zygmunta Bielawskiego wnikliwie analizuje w swojej publikacji także Mieczysław Rusiecki¹⁰.

W niniejszym artykule problematyka edukacji religijnej dzieci i młodzieży poruszona zostanie głównie w oparciu o dwa zasadnicze dzieła Zygmunta Bielaw-

3. Tamże, s. 7, 10.

4. J. Wołczański, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie 1918-1939*, Kraków 2002.

5. M. Przeniosło, M. Przeniosło, *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, Kielce 2022, s. 128-130.

6. *Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981*, red. L. Grzebień, Warszawa 1983.

7. A. Gertsman, *Profesor i katecheta (wspomnienie pośmiertne ś. p. Ks. Zygmunta Bielawskiego)*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy”, 28 (1939), z. 6-7, s. 242-246.

8. W. Kubik, *Rozwój myśli dydaktycznej w polskiej literaturze katechetycznej w latach 1895-1970*, Warszawa 1987.

9. W. Kubik, *Ksiądz Walenty Gadowski (1861-1956), ksiądz Zygmunt Bielawski (1877-1939)*, w: *Wkład wybitnych polskich katechetów w odnowę i rozwój polskiej katechezy*, red. R. Czekański, Kraków 2001, s. 11-35.

10. M. Rusiecki, *Teoria katechezy w ujęciu ks. Zygmunta Bielawskiego (1877-1939)*, „Nasza Przyszłość”, 48 (1977), nr 32, s. 239-242.

skiego dotyczące analizowanych zagadnień, tj. *Podstawy wychowania religijnego*, cz. 1¹¹ oraz w przywołanej już pracy *Wychowanie religijne*¹².

Rys biograficzny¹³

Zygmunt Bielawski urodził się 16 maja 1877 r. w Brześci nad Gopłem. Jego rodzicami byli Szymon i Maria (z domu Barbe). We wczesnym dzieciństwie najpierw kształcił się w ramach edukacji domowej, a następnie uczęszczał do szkoły początkowej we Władowie. W kolejnych latach podjął naukę w Prywatnym Gimnazjum Księża Misjonarzy w Krakowie¹⁴, które ukończył w 1894 r. Trzy lata później rozpoczął kształcenie w Seminarium Księża Misjonarzy mieszczącym się w tym samym mieście. W 1898 r. zdał egzamin maturalny w Gimnazjum św. Anny w Krakowie, a dwa lata później podjął studia filozoficzne na Uniwersytecie Jagiellońskim (na Wydziale Filozoficznym). Od 1901 r. kontynuował obrany kierunek na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu im. Cesarza Franciszka I we Lwowie (UL), gdzie uczył się przez kolejne dwa lata. Wraz z końcem kwietnia 1901 r. Zygmunt Bielawski otrzymał również święcenia kapłańskie z rąk kardynała Jana Puzyny¹⁵.

Duchowny, rozwijając swoją karierę naukową na UL, uzyskał w 1914 r. stopień doktora św. teologii w oparciu o rozprawę *Geneza i rozwój katechizmu i katechezy*. Pięć lat później otrzymał habilitację w zakresie pedagogiki i katechetyki na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (UJK) na podstawie pracy *Zagadnienia z pedagogiki religijnej*¹⁶ i jako docent w latach 1919-1920 prowadził tam zajęcia zlecone. W połowie czerwca 1920 r. na posiedzeniu Rady Wydziału Teologicznego podniesiono kwestię nominacji ks. Zygmunta Bielawskiego na profesora nadzwyczajnego, która poparta pozytywnymi opiniami dwóch referentów dorobku naukowego duchownego (ks. prof. Stanisława Narajewskiego i ks. prof. Błażeja Jaszковского) uzyskała aprobatę gremium. Wniosek

11. Z. Bielawski, *Podstawy wychowania religijnego*. cz. 1, *Intelektualizm i woluntaryzm w wychowaniu*, Lwów 1920.

12. Tegoż, *Wychowanie religijne*.

13. Zawarte w podrozdziale informacje nieuwzględnione w przypisach dolnych pochodzą z Archiwum Akt Nowych (AAN), Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP), sygn. 1731 (teczka personalna); Lwowskiego Państwowego Archiwum Obwodowego (LPAO), Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie (UJK), f. 26, op. 5, spr. 96 (teczka personalna) oraz LPAO, UJK, f. 26, op. 14, spr. 1368, 2381.

14. Nazywanym też Małym Seminarium Księża Misjonarzy, por. M. Rusiecki, *Teoria katechezy*, s. 239.

15. Tamże, s. 239-242.

16. J. Wołczański, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza*, s. 467.

nominacyjny został zaakceptowany przez MWRiOP, następnie podpisany przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego. Od 1 października Zygmunt Bielawski zaczął kierowanie Katedrą Pedagogiki i Katechetyki. Wskutek działań podjętych dwa lata później przez dziekana Wydziału Teologicznego 28 lutego 1922 r. Naczelnik Państwa mianował duchownego profesorem zwyczajnym.

Katedrę Pedagogiki i Katechetyki zlikwidowano na rok przed przekroczeniem przez uczonego wieku emerytalnego, wskutek czego od 1 października 1933 r. profesor został przeniesiony w „stan nieczynny”. Zanim jednak to nastąpiło, Zygmunt Bielawski wykładał katechetykę i pedagogikę przez 14 lat. Ksiądz profesor w okresie kierowania katedrą wspierał funkcjonujące na uczelni organizacje studenckie. Między 1927-1928 r. był kuratorem Akademickiej Sodalicji Mariańskiej Studentek UJK¹⁷.

Efektywną pracą uniwersytecką utrudniały Zygmuntowi Bielawskiemu kłopoty zdrowotne, które skutkowały przerwami w wykładach i niemożnością samodzielnego prowadzenia ćwiczeń. Z roku na rok problemy te przybierały na sile i w kwietniu 1924 r. uczony poinformował listownie dziekana Stanisława Żukowskiego o zamiarze rezygnacji z pracy dydaktyczno-naukowej. Zdecydował się jednak na inne rozwiązanie, w październiku tego samego roku złożył do właściwych instytucji podanie o półroczny urlop zdrowotny.

Przed otrzymaniem katedry, oprócz działalności naukowej duchowny prowadził aktywne życie zawodowe i społeczne. Od 1901 r. pełnił funkcję kapelana Państwowego Zakładu Karnego dla Kobiet im. św. Marii Magdaleny we Lwowie. W latach 1902-1917 nauczał katechezy w Szkole Ludowej i Szkole Wydziałowej Kolei Państwowych we Lwowie. Następnie – od września 1917 do stycznia 1920 r. – w Państwowym Seminarium Nauczycielskim Męskim we Lwowie. Przez wiele lat prowadził także lekcje religii w kilku innych lwowskich placówkach oświatowych¹⁸. Był również aktywnym członkiem, a od 1919 r. wiceprezesem Koła Katechetów (przyczynił się m.in. do założenia biblioteki Koła). Angażował się w posługę duszpasterską jako kapelan wojskowego szpitala zakaźnego we Lwowie, a następnie ochotniczy kapelan polskich oddziałów stacjonujących w budynkach Zakładu Karnego dla Kobiet im. św. Marii Magdaleny we Lwowie. Regularnie odprawiał msze święte i wygłaszał egzorty. Był również spowiednikiem prywatnym i dyrektorem Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia oraz czynnym członkiem Męskiego Towarzystwa św. Wincentego a Paulo. Ponadto w latach 1914-1922 pełnił funkcję radnego lwowskiego domu Księży Misjonarzy i koordynował pracę wydawnictwa działającego w ramach tej instytucji¹⁹. W 1930 r.

17. Tamże, s. 176.

18. A. Schletz, *Bielawski Zygmunt (1877-1939)*, „Nasza Przeszłość”, 18 (1963), s. 233-236.

19. M. Rusiecki, *Teoria katechezy w ujęciu*, s. 239-242.

ks. Zygmunt Bielawski wszedł w skład komisji przygotowującej Synod lwowski oraz aktywnie w nim uczestniczył²⁰.

Spod ręki duchownego wyszło ponad 50 publikacji i podręczników łączących posiadaną przez niego bogatą wiedzę teoretyczną z praktyką dydaktyczną. Wśród wielu z nich wymienić można pozycje książkowe takie jak: *O metodzie katechetycznej* (1911), *Zagadnienia z pedagogiki religijnej* (1918), *Podstawy wychowania religijnego*, cz. 1 i 2 (1920, 1922), *Wychowanie religijne* (1936) i. in. Zygmunt Bielawski w latach 1921-1926 pełnił także funkcję redaktora „Miesięcznika Katechetycznego i Wychowawczego”, w którym ukazały się artykuły jego autorstwa takie jak, m.in.: *Katecheta wobec VI przykazania*, *Nauka religii na stopniu niższym*, *Nauka religijna w stopniu średnim i wyższym*, *Wychowanie w atmosferze Ducha Świętego*.

Podczas obchodów uroczystości z okazji 10-lecia niepodległości Państwa Polskiego w 1929 r. ks. prof. Zygmunt Bielawski uhonorowany został Medalem Dziesięciolecia Odzyskania Niepodległości. 17 grudnia 1938 r. otrzymał nominację na profesora honorowego na Wydziale Teologicznym UJK²¹. W ostatnich latach życia duchowny jeszcze bardziej podupadł na zdrowiu i z powodu licznych chorób, w tym układu krążenia, płuc oraz serca zmarł 25 kwietnia 1939 r. w wieku 62 lat. Pochowany został na cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie.

Poglądy filozoficzne

Poglądy filozoficzno-etyczne Zygmunta Bielawskiego oparte były na dogłębnej znajomości teologii i nauk, które w pewien sposób łączyły się z nią w praktyce wychowania religijnego, tj.: filozofii, psychologii i pedagogiki. Uczony postrzegał bowiem człowieka jako istotę spójną moralnie, „której części oddziałują wzajemnie na siebie i to na szkodę lub pożytek całości”²². W nawiązaniu do tego przekonania zwracał również uwagę na niebezpieczeństwo płynące z ograniczenia teologii jedynie do filozofii, ponieważ moralność oparta wyłącznie na rozumie jest niewystarczająca. Informuje tylko o faktach, a nie o tym, jak powinna wyglądać rzeczywistość, doktryny religijne wskazują natomiast na sens wypełniania pewnych powinności. Nie można rozumieć ich zatem wyłącznie jako zasobu wiedzy, gdyż przekraczają one jej granice²³.

Ks. profesor w swoich publikacjach dokonywał systematycznej krytyki wszystkich prądów i nurtów wychowawczych opartych wyłącznie na intelektualizmie.

20. *Słownik polskich teologów katolickich*, s. 102.

21. J. Wołczański, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza*, s. 101.

22. Z. Bielawski, *Podstawy wychowania religijnego*, s. 15.

23. Tamże, s. 109.

Odwołując się do ich głównych tez, obalał założenie mówiące, iż przyrost wiedzy idzie w parze z rozwojem moralnym. W jego mniemaniu są to dwie odrębne dziedziny, które należy w człowieku rozwijać. Podążając tym tokiem rozumowania, postrzegał teoretyczny intelektualizm jako przeciwieństwo chrystianizmu, który oparty jest na praktyce. Twierdził, iż „wiedza (...) nie zawiera w sobie żadnych zasad wychowania moralnego. Jest to jedynie zbiór faktów (...)”²⁴.

Duchowny, w pierwszej części jednego ze swoich najznamienitszych dzieł pt. *Podstawy wychowania religijnego*, wyrażał pogląd na temat idei i woli. Pierwsza z nich, w jego mniemaniu, jedynie reguluje czyny, druga natomiast nadaje im wartość, jest sposobem postrzegania ludzkich działań „dokonuje przez to syntezy pojęcia i rzeczywistości konkretnej, zmienia prawdę spekulatywną w prawdę praktyczną”²⁵. Dlatego też pielęgnowanie woli i oddziaływanie na nią ma zasadnicze znaczenie dla wychowania. Według Zygmunta Bielawskiego wola pośredniczy niejako pomiędzy abstrakcyjnym bytem prawa moralnego a praktyką „życia moralnego”. Jest władzą umysłową dążącą do dobra zarówno w przestrzeni niematerialnej, jak i materialnej, ożywia „martwą” bez uczynków wiarę²⁶.

Duchowny rozumiał umysł i wolę jako odrębne struktury – często wobec siebie antagonistyczne (rozum pełni jedynie funkcję pomocniczą w poznaniu prawdy, główne miejsce zajmuje wola, która wypływa z serca). Dla poparcia swojej tezy ks. profesor poddał szczegółowej analizie poglądy filozoficzne Immanuela Kanta, Arthura Schopenhauera, Wilhelma Wundta i innych myślicieli cieszących się popularnością w XVIII i XIX-wiecznej Europie, kładąc szczególny nacisk na zawarte w ich traktatach wątki etyczne. Na gruncie tych rozważań sformułował tezę, iż „nauka moralności, prawdziwie skuteczna, w podstawie swej musi być moralnością religijną”²⁷. Wskazywał, iż etyka antropologiczna – uważająca człowieka za punkt centralny i cel życia moralnego jest przeciwieństwem etyki chrześcijańskiej, „która za cel najwyższy i normę moralności uważa Boga, a więc jest teocentryczna”²⁸.

Charakterystyka, cele i zadania „wychowawcy religijnego”²⁹

Zygmunt Bielawski wyrażał szerokie poparcie dla nauki religii w szkołach powszechnych oraz prowadzenia tego typu szkół jako „wyznaniowych” (w których

24. Tamże, s. 91.

25. Tamże, s. 15.

26. Tamże, s. 42.

27. Tamże, s. 90.

28. Tamże, s. 42.

29. W publikacjach swojego autorstwa ks. prof. Zygmunt Bielawski dla podkreślenia istoty oddziaływania katechety na życie duchowe dzieci i młodzieży używał określeń „wychowawca

wszyscy nauczyciele opierają treści kształcenia na światopoglądzie zakorzenionym w katolicyzmie)³⁰. W swoich publikacjach analizował więc dogłębnie rolę nauczyciela religii (katechezy), jego zadania i rys osobowościowy, niezbędny dla rozbudzenia w uczniach zainteresowania sprawami wiary i samą Osobą Boga. Według duchownego powinien być to człowiek o głęboko zinterioryzowanej religijności, z gruntowną znajomością intelektualną prawd wiary i zasad religii katolickiej, równocześnie wyróżniający się wiedzą z zakresu psychologii, pedagogiki i filozofii³¹. Ks. prof. Zygmunt Bielawski podkreślał, iż aby wywołać w dzieciach konkretne przeżycie religijne, wychowawca musi najpierw sam go doświadczyć³². Ponadto powinien on stanowić dla wychowanków wzór do naśladowania (niejako namacalnie kojarzyć się z dobrocią, miłością i mądrością samego Boga), gdyż sposób, w jaki odnosi się do uczniów bezpośrednio, rzutuje na ich zainteresowanie sprawami wiary i odczucia z nią związane³³.

Duchowny zwracał także szczególną uwagę na fakt, iż nauczyciel religii powinien posiadać umiejętność kształtowania motywów postępowania ucznia, inspirowania go bodźcami odpowiednimi do jego wieku. W tym celu musi on znać subiektywne wartości, którymi kierują się najmłodsi, ich zainteresowania i aspiracje (zależne od płci, środowiska życia, osobistych doświadczeń itp.). Zygmunt Bielawski wskazywał, iż w wieku dziecięcym i wczesnym okresie dojrzewania uczniów, do podejmowania czynków religijnych inspirują głównie sugestie osadzone w sferze uczuć. Następnie, wraz z ich rozwojem intelektualnym, przewagę zaczynają zyskiwać argumenty logiczne. Im szybszy ma być więc zauważalny skutek oddziaływania wychowawczego, tym bardziej obrazowy, oddziałujący na emocje i wyobraźnię, powinien być przekaz katechety³⁴. Efekty trwalsze i widoczne w przyszłości osiągnąć można natomiast za pomocą takich zabiegów dydaktycznych, jak konkretyzowanie idei moralnych oraz tworzenie jasnych, pewnych i wzniosłych ideałów życiowych³⁵.

Głównym celem wychowania religijnego według duchownego jest zatem rozbudzenie u uczniów potrzeby religijności rozumianej jako łączność człowieka z Bogiem. Z tego celu wynika podstawowe zadanie katechety, tj. kształtowanie u uczniów pojęcia Stwórcy, „gdyż warunkiem życia religijnego jest prawdziwe

---

religijny” i „wychowanie religijne”, w niniejszym artykule sformułowania te ze względu na zmiany, które zaszły na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci w nomenklaturze pedagogicznej, stosowane będą zamiennie ze zwrotami: „nauczyciel religii” czy „edukacja religijna”.

30. Z. Bielawski, *Podstawy wychowania religijnego*, s. 66.

31. Tegoż, *Wychowanie religijne*, s. 4.

32. Tamże, s. 5.

33. Tamże, s. 10.

34. Tamże, s. 16.

35. Tamże, s. 17-18.

i godne wyobrażenie o Bogu”³⁶. Uczony doprecyzował ogólny cel wychowania religijnego, podkreślając, iż skoncentrowane powinno być ono na kształtowaniu u dzieci i młodzieży wartości religijnych i umiejętności podejmowania samodzielnej pracy nad sobą i na rzecz społeczeństwa („zdolność i gotowość do samodzielnego prowadzenia życia” – zarówno duchowego, jak i zawodowego, rodzinnego i innego)³⁷. Działania te są nierozłącznie związane z szeroko rozumianym wielbieniem Stwórcy (najpierw za życia, a następnie – jako cel najwyższy – w Jego królestwie) oraz coraz pełniejszym upodabnianiem się do Osoby Boga i poddawaniem się Jego woli. Sensem wychowania religijnego nie jest bowiem tylko samo w sobie ukształtowanie osobowości człowieka, ma ono także aspekt nadprzyrodzony – zmierza ku zbawieniu duszy, które to jest jego ostatecznym celem³⁸.

Ze wskazanego przez ks. profesora głównego celu wynikają dwa zasadnicze cele szczegółowe, które profesor opisywał jako „doprowadzenie wychowanka do jego indywidualnej dojrzałości religijnej i (...) społecznej dojrzałości religijnej”³⁹. Pierwszy z nich jest rozumiany jako praca nad rozwojem życia duchowego, drugi zaś, rozpatrywany w kategoriach przewidzianego przez Boga zadania, które człowiek ma wypełnić w trakcie swojej ziemskiej egzystencji oraz obowiązków wobec zgromadzenia wiernych, do którego należy. Wychowanie religijne zawiera w sobie zatem również cel świecki – „wypełnianie obowiązków na obranych stanowiskach w służbie i dla rozwoju społeczeństwa, w którym żyjemy”⁴⁰.

Wskazania dydaktyczne⁴¹

Zygmunt Bielawski poświęcił swoje liczne publikacje niemal w całości szeroko pojętej tematyce metodologii wychowania religijnego. Poczynając od rozważań dotyczących samej etyki, która jako niezależna od prawd wiary, w jego mniemaniu nie miała w nauczaniu racji bytu, poprzez osobę wychowawcy i analizę katechi-

36. Tamże, s. 9.

37. Tamże, s. 27.

38. Tamże.

39. Tamże.

40. Tamże.

41. Informacje na temat metody proponowanej w nauczaniu katechezy przez ks. Zygmunta Bielawskiego oraz jego poglądy dotyczące procesu wychowania religijnego i osoby nauczyciela oraz ucznia odnaleźć można także w już przywoływanej publikacji Władysława Kubika *Ksiądz Walenty Gadowski (1861-1956), Ksiądz Zygmunt Bielawski (1877-1939)*. Wątki te poruszone zostały również w artykule Beaty Bilickiej, *Wkład ks. W. Gadowskiego i ks. Z. Bielawskiego w przewyciężenie modelu katechizmu deharbowskiiego w Polsce na początku XX wieku*, „Paedagogia Christiana”, 1 (2007), z. 19, s. 187-189.

zmu pod kątem oddziaływania dydaktycznego, aż po zagadnienia szczegółowe, dotyczące m. in. przygotowania do komunii i spowiedzi świętej. Poddawał krytyce promowanie przez podręczniki szkolne antropocentryzmu i ateizmu w postaci poglądów mówiących m.in., że: „starożytność, czyli długotrwałość wierzenia nie dowodzi niczego; szkoła świecka powinna być oparta na wzajemnym szacunku (...) każdy ma swobodę wierzenia lub niewierzenia, a my powinniśmy umieć uszanować każdą wiarę szczerą i rozumną (...); nikt nie zna całej prawdy”⁴². Wychodził bowiem z założenia, że dzieci i młodzież powinny być nauczane prawdy, która jest niezmienna i taka sama dla wszystkich.

Profesor poczynił również istotne z punktu widzenia XX-wiecznej pedagogiki spostrzeżenia dotyczące odmiennej specyfiki rozwoju dzieci wychowujących się w różnych krajach, a co za tym idzie kulturach. Zwracał uwagę na fakt, iż „nie tylko znać musi wychowawca chrześcijański psychologię dziecka w ogóle, musi on znać psychologię dziecka polskiego”⁴³. Akcentował zatem konieczność wszechstronnego wykształcenia nauczycieli religii, tak aby rozumieli oni możliwości i potrzeby psychofizyczne swoich uczniów. Podkreślał indywidualizm każdej jednostki i jego oddziaływanie na otaczającą ją rzeczywistość.

W związku z powyższym w trakcie nauczania zalecał używanie metody naprowadzającej, dostosowanej do wieku i poziomu intelektualnego dzieci. Szczegółowo opisał wzorcowy (z punktu widzenia współczesnej metodologii pedagogicznej) sposób przybliżania najmłodszym abstrakcyjnych norm etycznych zakładający wychodzenie od tego, co jest im bliskie i znane, ich „małych, codziennych trudności życiowych”⁴⁴ – objaśnienia określonych prawd wiary i ich praktycznego zastosowania, a dopiero w następnej kolejności odczytania odpowiadającego im fragmentu katechizmu. Nauczyciel religii powinien zatem najpierw porozmawiać z uczniami na ważny dla nich temat, nakierowując ich na jego wydźwięk moralny (wraz z jego uzasadnieniem) i dopiero wówczas, gdy dzieci nauczą się rozwiązywać swoje własne konflikty, uogólnić je do norm etycznych. Duchowny podkreślał, iż ten sposób prowadzenia lekcji pomaga najmłodszym zrozumieć w praktyce zasady katechizmu. Doskonali umiejętność dokonywania bieżącego rachunku sumienia oraz motywuje ich do pracy nad sobą⁴⁵. Wyjaśniał, iż w metodologii nauczania religii uwzględnione muszą zostać zarówno uczucia, wola, jak i rozum ludzki, powinna opierać się ona zatem na zasadzie integralności, oraz brać pod uwagę istotny czynnik, jakim jest „nastawienie psychiczne”. Nie istnieje zatem

42. Z. Bielawski, *Wychowanie religijne*, s. 84-86.

43. Tamże, w: *Słowo wstępne*, s. 5.

44. Tamże, s. 13.

45. Tamże.

ogólny, podobny dla wszystkich „wzór” religijności. Stanowi on zawsze konstrukt indywidualny, przypisany danemu uczniowi⁴⁶.

Ks. prof. Zygmunt Bielawski z głęboką wrażliwością pedagogiczną, opierając swoje wnioski na wnikliwej obserwacji dzieci i młodzieży, zauważał, iż przeżycia religijne rozpoczynają się już w bardzo wczesnym okresie życia, choć mają inne formy i przejawy niż te występujące u osób dorosłych. Dlatego też wobec najmłodszych należy stosować odpowiednie metody wychowawcze i podejście psychologiczne dopasowane do ich możliwości rozwojowych. Aby uczynić tę kwestię przystępniejszą dla wychowawców, w swej publikacji *Wychowanie religijne* Zygmunt Bielawski szczegółowo opisał rozwój myślenia religijnego w poszczególnych okresach życia dziecka i adolescenta. Zauważył m. in. iż do 4 roku życia umysł i psychika kilkulatek nie są jeszcze wystarczająco rozwinięte, aby rozumieć istotę duchowości i samodzielnie do niej dążyć. Dzięki środowisku rodzinnemu tworzą się już wówczas podstawy zainteresowania sprawami wiary. W myśleniu religijnym u dziecka (podobnie jak we wszystkich innych sferach jego działalności) widoczny jest egocentryzm, który przejawia się modlitwami oscylującymi wyłącznie wokół zaspokojenia jego drobnych potrzeb⁴⁷. Uczony zwracał jednak uwagę rodziców i wychowawców na pomijany przez nich często fakt, iż przejawy życia duchowego dziecka odnaleźć można w jego zabawach. Ks. profesor stwierdzał, iż „nie można uważać zabawy dzieci przedmiotami religijnymi za ich profanację. Zbyt pochopnie odmawiają dorośli dziecku wszelkiej religijności, ponieważ nie rozumieją dziecięcej struktury duchowej. Dziecko zajmuje się rzeczywistością religijną w sposób sobie właściwy”⁴⁸.

W pierwszym wyszczególnionym przez siebie okresie życia religijnego kilkulatek duchowny podkreślał rolę atmosfery wychowawczej w środowisku rodzinnym dla rozwoju jego przyszłej wiary. Okres pomiędzy 4 a 8 rokiem życia dziecka opisywał z kolei jako „najpobożniejszą fazę dzieciństwa”⁴⁹ związaną z kreowaniem się wyobrażenia Boga w umyśle najmłodszych. Zaznaczał jednak, iż pełne rozumienie duchowego pojęcia Stwórcy możliwe jest dopiero w okresie dojrzewanego. Po 8 r. ż. dziecko nadal potrzebuje jeszcze pomocy katechety, aby abstrakcyjne i nieprecyzyjne przedtem wyobrażenia usystematyzować w postaci konkretnych (jasnych i ścisłych) pojęć religijnych⁵⁰. Uczeń powinien jednak coraz częściej podejmować próby ich samodzielnego zdefiniowania i zrozumienia⁵¹.

46. Z. Bielawski, *Wychowanie religijne*, s. 7.

47. Tamże, s. 8.

48. Tamże, s. 9.

49. Tamże, s. 8.

50. Tamże, s. 18.

51. Tamże. s. 9-10.

Zygmunt Bielawski wyrażał daleko idący sprzeciw wobec kształcenia intelektualnego nieidącego w parze z moralnym (w tym woli i poczucia obowiązku), „które rozwija tylko rozum kosztem serca i miłości”⁵². Co za tym idzie, był zwolennikiem ograniczenia do minimum nauki pamięciowej religii, twierdząc, że dzieci powinny znać na pamięć tylko fundamentalne prawdy wiary i grzechy ciężkie. Opowiadał się także za zmniejszeniem ilości przyswajanych przez uczniów skomplikowanych pojęć abstrakcyjnych, a także odpowiedzi na pytania historyczne na rzecz praktykowania modlitwy, dobrych uczynków i inne⁵³.

Uważał, iż głównym celem metodyki nauczania religii jest pobudzenie ucznia do duchowej aktywności i samodzielnych przemyśleń dotyczących fundamentów wiary. Nie wystarczy uzyskanie samej świadomości intelektualnej w danym zakresie, niezbędne jest również odczucie zainteresowania zrozumianą prawdą i emocje, które wywołuje ona u ucznia. Kluczowe znaczenie w wychowaniu religijnym ma zatem indywidualne przeżycie, gdyż za jego sprawą „dobro obiektywne zmienia się w subiektywne” i następuje proces nazywany przez współczesną pedagogikę mianem interioryzacji wartości, będący celem każdego wysiłku wychowawczego⁵⁴. Ks. prof. Zygmunt Bielawski posunął się w swoim toku rozumowania jeszcze dalej, zauważając, iż czasem pełne zrozumienie prawdy wiary nie jest konieczne, wystarczy jedynie jej oparte na intuicji przeczucie⁵⁵. Poznanie nie jest zatem tożsame z doznaniem przeżyć religijnych, z których wypływają poświęcenie i miłość przybliżające człowieka do jego Stwórcy. „Przeżycie Boga jest to radosne i chętne przyjęcie do naszej duszy oddziaływania na nas najwyższego Dobra, najwyższej Mocy i Dobroci, jako czegoś, co nas udoskonala, a przez to uszczęśliwia”⁵⁶. Musi być ono jednak ściśle powiązane ze zmianą zachowania człowieka, a więc jego sferą wolicjonalną.

Uczony podkreślał, że dla prawidłowego rozwoju duchowego zarówno dziecka, jak i osoby nastoletniej niezbędna jest „atmosfera radości”, która ułatwia dążenie do dojrzałości chrześcijańskiej, przejawiającej się stawianiem uczucia bojaźni, ufności i miłości w miejsce strachu przed Bożym gniewem i nieustannych wyrzutów sumienia. Zygmunt Bielawski zauważa bowiem, iż „taki ponury nastrój może doprowadzić w ogóle do utraty wiary”⁵⁷.

52. Tamże, s. 6.

53. Tegoż, *Podstawy wychowania religijnego*, s. 9-10.

54. Tamże, s. 4.

55. Tamże, s. 5.

56. Tamże.

57. Tegoż, *Wychowanie religijne*, s. 13.

Istota i nauczanie katechizmu⁵⁸

Duchowny szczegółowo rozpatrywał także istotę samej katechezy i sposób, w jaki należałoby jej nauczać, aby rozbudzić w najmłodszych głęboką wiarę. Był przeciwny odejściu od wychowania religijnego na rzecz „kształcenia religijnego”, rozumianego jako intelektualne opanowywanie określonych pojęć⁵⁹. Twierdził, iż żeby prowadzić katechezę, niezbędny jest dobry pedagog, który będzie nauczał dzieci i młodzież przede wszystkim „miłości do religii” bez wywoływania u nich strachu, surowych ocen i kar⁶⁰, gdyż w tym przypadku najistotniejsza jest praktyka chrześcijańska, nie rozumowe poznanie (uwzględniać musi ona „moment czynu”). Wiedza posiada zatem niewiele pierwiastków wychowawczych, a sama znajomość praw moralnych nie jest wystarczająca, jednak i poprzestawanie na poznaniu abstrakcyjnym nie „wyczerpuje całej rzeczywistości”⁶¹. Według duchownego wychowawca chrześcijański powinien łączyć zatem intelektualizm z woluntaryzmem w celu stymulowania u dzieci rozwoju cnót.

Zygmunt Bielawski podkreślał, iż katechizm sam w sobie nie jest i nie powinien być zbiorem teoretycznych reguł (opartych na analizie i abstrakcji), a co za tym idzie, służyć tylko do czytania, stanowi on bowiem podręcznik mający zastosowanie w działaniach praktycznych, co czyni go jedynie środkiem pomocniczym dla zapamiętania „żywego słowa”⁶². Swoje rozważania na ten temat w publikacji *Podstawy wychowania religijnego* ujmował w następujący sposób: „katechizm nie jest jednak ani przewodnikiem metodycznym nauki religii, ani nie ma zastąpić żywego wykładu katechety”⁶³. Według duchownego katechizm stanowi „podstawę do ustnego wykładu, podręcznik do utrwalania w pamięci treści katechezy”⁶⁴, zatem „powinien być przejrzysty i praktyczny”⁶⁵ przybierając tym samym formę przystępną dla uczniów. Uczony wskazywał również na istotne różnice pomiędzy katechizmem i katechezą wyjaśniając, iż pierwszy z nich powinien być precyzyjny, katecheza natomiast obrazowa, przystępna i przepełniona miłością, gdyż główną rolę w nauce katechizmu odgrywa osoba katechety, nie samo słowo pisane.

58. Metodę nauczania katechezy opracowaną przez ks. Zygmunta Bielawskiego i jej podstawy teoretyczne opisuje także M. Rusiecki w publikacji *Teoria katechezy*.

59. Z. Bielawski, *Wychowanie religijne*, s. 9.

60. Tamże, s. 10.

61. Tamże, s. 12.

62. Tamże.

63. Tamże, s. 13.

64. Tegoż, *Nauka religii w szkołach ludowych i wydziałowych*, Lwów 1913, s. 4.

65. Tamże, s. 4.

Podsumowanie

Ks. prof. Zygmunt Bielawski od początku swojej posługi duszpasterskiej aktywnie i ofiarnie oddawał się pracy z osobami z marginalizowanych grup społecznych oraz nauczaniu dzieci i młodzieży. Rozwój jego kariery naukowej szedł więc w parze z przyrostem wiedzy praktycznej, co z kolei rzutowało na twórczość literacką duchownego w postaci publikacji dotyczących rzadko poruszanych w polskiej literaturze interdyscyplinarnych wątków – plasujących się na pograniczu teologii, filozofii, pedagogiki i psychologii. Monografie, artykuły i inne dzieła autorstwa Zygmunta Bielawskiego zapoczątkowały myślenie o katechezie jako o pedagogice religijno-moralnej. Uczony usystematyzował podstawy metodologiczne nauczania religii, ujmując tę czynność zarówno szeroko – bo z perspektywy teorii i praktyki, wychowawcy i ucznia, jak i precyzyjnie – wyjaśniając warsztatowo poszczególne kroki, które powinien poczynić katecheta, aby przybliżyć swoim wychowankom prawdy wiary.

Duchowny głęboko wierzył, iż dla efektywnego przebiegu procesu nauczania religii niezbędnym jest, aby brały w nim udział wszystkie istotnie oddziałujące na najmłodszych grupy społeczne, w ramach, których funkcjonują, a zatem rodzina, państwo i Kościół⁶⁶. Podkreślał również, iż samo wychowanie etyczne człowieka jest sumą oddziaływań każdego z „wychowawców religijnych” w okresie jego dzieciństwa, adolescencji i wczesnej dorosłości. W mniemaniu ks. profesora tylko głęboka wiara złągodzić może podziały społeczne, chrześcijaństwo działa zatem „państwowotwórczo”, gdyż kształtuje ducha narodu⁶⁷.

Bibliografia

Źródła

- AAN, MWRiOP, sygn. 1731 (teczka personalna).
 LPAO, UJK, f. 26, op. 5, spr. 96 (teczka personalna).
 LPAO, UJK, f. 26, op. 14, spr. 1368.
 LPAO, UJK, f. 26, op. 14, spr. 2381.
 Bielawski Z., *Nauka religii w szkołach ludowych i wydziałowych*, Lwów 1913.
 Bielawski Z., *Podstawy wychowania religijnego, cz. 1. Intelktualizm i wolutaryzm w wychowaniu*, Lwów 1920.
 Bielawski Z., *Wychowanie religijne*, Warszawa 1936.

66. Tegoż, *Wychowanie religijne*, s. 31.

67. Tamże, s. 29.

Opracowania

- Bilicka B., *Wkład ks. W. Gadowskiego i ks. Z. Bielawskiego w przezwyciężenie modelu katechizmu deharbowskiego w Polsce na początku XX wieku*, „Paedagogia Christiana”, 1 (2007), z. 19.
- Gertsman A., *Profesor i katecheta (wspomnienie pośmiertne ś. p. Ks. Zygmunta Bielawskiego)*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy”, 28 (1939), z. 6-7.
- Kubik W., *Ksiądz Walenty Gadowski (1861-1956), ksiądz Zygmunt Bielawski (1877-1939)*, w: *Wkład wybitnych polskich katechetów w odnowę i rozwój polskiej katechezy*, red. R. Czekalski, Kraków 2001.
- Kubik W., *Rozwój myśli dydaktycznej w polskiej literaturze katechetycznej w latach 1895-1970*, Warszawa 1987.
- Przeniosło M., *Przeniosło M., Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, Kielce 2022.
- Rusiecki M., *Teoria katechezy w ujęciu ks. Zygmunta Bielawskiego (1877-1939)*, „Nasza Przeszłość”, 48 (1977), nr 32.
- Schletz A., *Bielawski Zygmunt (1877-1939)*, „Nasza Przeszłość”, 18 (1963).
- Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981*, red. L. Grzebień, Warszawa 1983.
- Wołczański J., *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918-1939)*, Kraków 2002.

Streszczenie

Artykuł prezentuje rys biograficzny oraz zapatrywania na problematykę wychowania religijnego dzieci i młodzieży ks. Zygmunta Bielawskiego – profesora Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Tekst poddaje analizie poglądy filozoficzne i pedagogiczne uczonego przedstawione w jego wybitnych monografiach, takich jak m.in. *Podstawy wychowania religijnego czy Wychowanie Religijne*. Opisuje także przemyślenia duchownego dotyczące istoty i sposobu nauczania katechizmu.

Słowa kluczowe: Zygmunt Bielawski, wychowanie religijne, nauczanie katechizmu dzieci i młodzieży.

**PROBLEMS OF RELIGIOUS EDUCATION OF CHILDREN
AND YOUTH IN THE SCIENTIFIC WORK OF
REV. PROF. ZYGMUNT BIELAWSKI**

Summary

The article presents a biographical sketch and views on the issue of religious education of children and youth of Rev. Zygmunt Bielawski – Professor of the Theological Faculty of Jan Kazimierz University in Lwów. The text analyses the philosophical and pedagogical views of the scholar as presented in his outstanding monographs such as *Fundamentals of Religious Education* and *Religious Education*, among others. It also describes the priest's reflections on the nature and method of catechism teaching.

Keywords: Zygmunt Bielawski, religious education, teaching catechism to children and young people.